

KAFKA VA HAMDAM ASARLARINING MAKONIY-ZAMON XUSUSIYATLARI**Turumova Nilufar Erkinovna****GulDU mustaqil tadqiqotchisi****<https://doi.org/10.5281/zenodo.14244407>**

Annotatsiya: Mazkur maqolada Frants Kafka va Vohid Hamdam asarlarida makon va zamonning o'ziga xos jihatlari tahlil qilinadi. Kafka asarlarida makon tor va tushunarsiz, zamon esa beqaror va noaniq bo'lib, zamonaviy insonning begonalashuvi va ichki kurashlarini aks ettiradi. Hamdamning asarlarida esa makon milliy xotira va qadriyatlarning ramzi sifatida namoyon bo'ladi, zamon esa sharqona tsiklikka asoslanib, uzluksizlik va an'analar davomiyligini aks ettiradi. Ushbu maqolada ikki yozuvchining makoniy-zamoniy xususiyatlari solishtirilib, ularning adabiyotga qo'shgan hissasi yoritiladi.

Kalit so'zlar: Frants Kafka, Vohid Hamdam, makon, zamon, subyektivlik, adabiy uslub, sharqona tsikliklik, begonalashuv.

Makon va zamon adabiyotning asosiy unsurlaridan biri sifatida asarlarning umumiy mazmuni va ruhini shakllantiruvchi omillar hisoblanadi. Frants Kafka va Vohid Hamdamning ijodida bu tushunchalar nafaqat voqealar rivoji uchun fon bo'lib xizmat qiladi, balki yozuvchilarning falsafiy qarashlarini ifodalash va insonning ichki olamini tadqiq qilish uchun muhim vosita hisoblanadi. Kafka asarlarida makon labirintsimon va tushunarsiz ko'rinishda bo'lsa, Hamdam asarlarida u milliy xotiralar va qadriyatlarning tirik guvohi sifatida gavdalanadi. Mazkur maqola Kafka va Hamdam asarlaridagi makon va zamonning o'ziga xos xususiyatlarini chuqurroq o'rganishga bag'ishlangan.

Frants Kafka asarlarida makon va zamon tushunchalari odatiy tasvir elementlaridan uzoq bo'lib, insonning ichki kechinmalari va jamiyat bilan bo'lgan murakkab munosabatlarni aks ettiruvchi ramziy kuchga ega. Kafka makonni inson va ijtimoiy tizim o'rtasidagi begonalashuvning markazi sifatida tasvirlaydi. Uning asarlarida tasvirlangan makonlar insonning ma'naviy holatini yoritib, uning ichki tartibsizligini, chalkashligini va ko'pincha turg'unligini ifodalaydi. Masalan, Protssess asarida Jozef K. sud binolari, xira yoritilgan tor xonalar, va labirintsimon yo'laklar orasida yo'qolib qoladi. Ushbu makonlar nafaqat qahramonning ichki chalkashligini, balki byurokratiya va ijtimoiy tizimning haddan tashqari murakkabligini aks ettiradi. Makon orqali Kafka insonni jamiyat ichida ojiz va bevosita nazoratdan mahrum holatda ko'rsatadi.

Qasr asarida esa makon yuksak hokimiyat va unga erishib bo'lmaslikning ramzi sifatida namoyon bo'ladi. Asardagi qahramon K. qishloq va qasr o'rtasidagi masofani bosib o'tishga urinadi, lekin qasrning qiyofasi doimo uzoq, tushunarsiz va yetib bo'lmas bo'lib qoladi. Ushbu makon tizimi insonning taqdirga bo'lgan o'zining nazoratsizligini va hayotning absurdligini ko'rsatadi. Kafka makonni bu tarzda tasvirlash orqali zamonaviy dunyoning murakkab va tushunarsiz tuzilishini ochib beradi.

Kafka zamonni xuddi shunday noaniq va beqaror qilib tasvirlaydi. Uning asarlarida vaqt tushunchasi ko'pincha xronologik izchillikdan mahrum va vaqtning kechishi shaxsning voqealarga bo'lgan ta'sirini yo'q qiladi. Kunduz va tun o'rtasidagi farqning yo'qolishi yoki voqealarning aniq bir vaqt oralig'ida sodir bo'lishining yo'qligi Kafka asarlarida uchraydigan umumiy kayfiyatni belgilaydi. Masalan, *Protssess*da Jozef K. uchun vaqt faqatgina sud

muhokamalari va to'liq bo'lmagan qarorlar o'rtasida turgan noaniq bir holatdir. Bu vaqtning o'zi inson hayotining faqat bir qismi, cheklangan va nazoratsiz holatini ifodalaydi.

Kafka zamon va makonni ko'pincha ichki kechinmalarni ifodalash vositasi sifatida qo'llaydi. Masalan, *Qasr*da vaqtning kechishi asar qahramonining kuchsizligi va insonning doimiy kurashini kuchaytiradi. Kafka hayotdagi voqealar va vaqtni insonning nazoratidan tashqarida sodir bo'ladigan jarayon sifatida ko'rsatib, inson hayotini absurd va ma'nosiz bo'lib ko'rinishiga olib keladi. Ushbu yondashuv o'quvchini Kafka asarlarida mavjud bo'lgan bezovtalik va chalkashlik muhitiga olib kiradi.

Kafka makon va zamonni adabiyotning faqatgina texnik elementlari sifatida emas, balki insonning ruhiy va ma'naviy kurashini ifodalash uchun kuchli vosita sifatida ishlatadi. U asarlarida makon va zamonni to'liq nazoratdan mahrum bo'lgan insonning yolg'izligi va begonalashuvi haqida mulohaza yuritishning ramzi sifatida ko'rsatadi. Ushbu yondashuv uning asarlarini o'quvchilar uchun nafaqat adabiy, balki falsafiy va psixologik tahlilning obyekti bo'lishiga olib keladi. Kafka asarlaridagi makon va zamonning noaniq va chalkashligi o'quvchini voqealar va muhitga to'liq singdiradi va zamonaviy hayotning murakkabliklarini aks ettiradi. Vohid Hamdam asarlarida makon milliy qadriyatlar va xotiralar manbai sifatida namoyon bo'ladi. Tarixiy shaharlar, qishloqlar va tabiiy manzaralar faqat jismoniy joy emas, balki milliy madaniyat va an'analar yig'indisi sifatida gavdalanadi. Masalan, Hamdamning asarlarida tasvirlangan qishloqlar urf-odatlar va qadriyatlar saqlanib qolgan muhitni ifodalaydi, shaharlar esa tarixiy xotira va madaniyatning uzluksizligini namoyon qiladi. Makon personajlarning ichki izlanishlari va milliy o'zlikni anglash jarayonida muhim rol o'ynaydi.

Zamonga nisbatan Hamdam sharqona tsiklik falsafaga asoslangan yondashuvni qo'llaydi. Hayotning tabiiy oqimi va voqealar davomiyligining uzluksizligi uning asarlarida ochiq-oydin namoyon bo'ladi. Xronologik voqealar ketma-ketligi emas, balki xotiralar, urf-odatlar va ma'naviy rivojlanish jarayoni orqali vaqtni tasvirlash Hamdam ijodiga xosdir. Bu uslub sharqona falsafadagi vaqtning tabiat bilan uyg'unligi va uzluksiz rivojlanish g'oyalarini aks ettiradi.

Kafka va Hamdamning makon va zamonga yondashuvlari bir-biridan keskin farq qiladi. Kafka makon va zamonni chalkashlik va ma'nosizlik orqali zamonaviy jamiyatning murakkab muammolarini tasvirlash uchun qo'llaydi. Hamdam esa bu tushunchalarni milliy qadriyatlarni saqlash va an'analarni davom ettirishning vositasi sifatida ishlatadi. Kafka makon va zamon orqali ichki ruhiy kurashni ko'rsatgan bo'lsa, Hamdam ularni tarixiy va madaniy merosni qayta tiklashning ramzi sifatida tasvirlaydi.

Xulosa

Kafka va Hamdam asarlaridagi makon va zamonning o'ziga xos jihatlari har ikki yozuvchining adabiyotga qo'shgan hissasini ochib beradi. Kafka o'z asarlarida zamonaviy insonning ichki chalkashligi va begonalashuvini tasvirlashda makon va zamonni kuchli ramziy vosita sifatida qo'llaydi. Hamdam esa o'z ijodida milliy xotira va qadriyatlarni aks ettirish uchun bu tushunchalardan foydalanadi. Ushbu ikki yozuvchining asarlari makon va zamonning nafaqat badiiy unsurlar, balki inson va jamiyatni anglash vositasi sifatidagi rolini yaqqol namoyish etadi.

References:

1. Kafka, Franz. Protsess. Schocken Books, 1937.

2. Kafka, Franz. Qasr. Schocken Books, 1926.
3. Hamdam, Vohid. Tanlangan asarlar. Toshkent: O'zbekiston nashriyoti, 2000.
4. Woolf, Virginia. To the Lighthouse. Harcourt, 1927.
5. Jung, Carl. The Archetypes and the Collective Unconscious. Princeton University Press, 1969.
6. Al-Farabi. The Virtuous City. Oxford University Press, 1985.
7. Mirziyoyev, Shavkat. Milliy madaniyat va adabiyot tiklanishi. Toshkent: O'zbekiston nashriyoti, 2021.
8. Kundera, Milan. The Art of the Novel. Harper & Row, 1986.
9. Einstein, Albert. Relativity: The Special and the General Theory. Penguin, 2006.
10. Kant, Immanuel. Critique of Pure Reason. Cambridge University Press, 1998.

INNOVATIVE
ACADEMY